

РЕЦЕНЗІЇ

ВІД ОНТОЛОГІЇ ДО АНТОЛОГІЇ: МОНОГРАФІЯ ОЛЕНИ ГАЛЕТИ ЯК ВДАЛА СПРОБА ООНОВЛЕННЯ ЖАНРОЛОГІЧНОГО НАПРЯМКУ НАУКИ ПРО ЛІТЕРАТУРУ

Ольга В'ячеславівна Червінська

o.chervinska@chnu.edu.ua

*Доктор філологічних наук, професор, завідувача кафедрою
Кафедра зарубіжної літератури та теорії літератури
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Вул. Коцюбинського, 2, 58012, м. Чернівці, Україна*

Анотація. Рецензується монографія Олени Ігорівни Галети „Від антології до онтології: антологія як спосіб репрезентації української літератури кінця ХІХ – початку ХХІ століття” (Київ, 2015).

Ключові слова: онтологія, антологія, жанр, метажанр, українська література.

Перед нами насправді вагома монографія. Вона цікава практично всім: вдало обраним та чітко за своєю архітектонікою вибудованим ракурсом об'єкта, хорошим авторським, нестандартним науковим стилем, провокативністю задуму та характеристик, майстерним опертям та оперуванням „раменами наукових гігантів”, фаховою вправністю дослідницького аналізу, логічними, продуктивними для науки висновками, й, нарешті, як елегантний зразок сучасного книгодруку.

Авторка ніби штучно звужує власне світовідчуття, свідомо конденсує свій погляд на українську мистецьку спадщину (кінець ХІХ – початок ХХІ століття) в доволі стислому форматі. Ми дійсно маємо тут справу як із теоретичною дискурсією, так і, водночас, з історико-літературним описом української традиції обраного кшталту (тобто складання антологій), що підтверджує у даному разі й справедливість подвійного наукового вектора розвідки. Це відповідно аргументує конгруентність указаних шаблів.

Найбільш активно авторка залучає у свій текст (щоправда, не завжди наводячи відповідні бібліографічні посилання) думки таких

широковідомих й авторитетних на цей момент дослідників чи критиків, як Моріс Альбвакс, Франклін Рудольф Анкерсміт, Арістотель, Аляйда Ассман та Ян Ассманн, Ролан Барт, Михайло Бахтін, Гомі Бгабга, Вальтер Беньямін, Гарольд Блум, Жан Бодрійяр, П'єр Бурдьє, Тимофій Гаврилів, Лінда Гатчеон, звісно, Тамара Гундорова, Єжи Гедройць, Йоган Гете, Кліфорд Гірц, Ганс Ульріх Гумбрехт, Жак Дерріда, Борис Дубін, Борис Ейхенбаум, Жерар Женетт, Оксана Забужко, Вольфганг Ізер, Микола Ільницький, Кліфорд Джеймс, Антуан Компаньйон, Богдан Кравців, Ренате Лахманн, Клод Леві-Строс, Міхал Павел Марковський, Жан-Люк Нансі, Рішард Нич, Леонід Новиченко, Хосе Ортега-і-Гассет, Марко Павлишин, Валерій Подорога, Ельжбета Рибіцька, Поль Рікер, Едвард Саїд, Мар'яна Савка, Ростислав Семків, Ігор Смірнов, Олександр Ушкалов, Іван Фізер, Іван Франко, Зігмунд Фройд, Мішель Фуко, Віктор Шкловський, Михаїл Ямпольський. Свідомо наводжу такий розгорнутий ряд літераторів і шляхетних науковців, який сам собою виразно актуалізує науково-методологічний обшир задуму. Більшість наведених імен окреслює семантичне поле сучасної онтології, в якому перебуває авторка, і вказує на її пріоритетні орієнтири.

Використовуючи яскраві антиномії, механізм парадокси, стилістичні гротески, авторка виразно демонструє свій дослідницький темперамент та наукову методу. Водночас вона обережно уникає відвертої полеміки з іншими представниками сучасної наукової громади. Сьогодні це дуже типово. Можливо, саме тому, що нині застарів, вийшов із моди досвід гострих полемік минулого століття, в тому числі ідейних, що йому на зміну прийшли славнозвісні й комфортні плюралізм, толерантність, політкоректність тощо. Минулі контроверзи метрів (приміром, випаді Юнга проти Фрейда, або Адорно проти Гайдеггера, суперечки останнього з Гуссерлем і т.д.), як правило, поступаються мовчанню, фактичному ігноруванню імен незручних опонентів, перейшовши на загумінки культури в зону різноманітних телешоу.

Відійду від традиційної спроби реферувати книжку чи давати її архітектонічний абрис. Концепція авторки доволі прозора: показати, чи може і як за будь-яких умов національна література репрезентувати себе у форматі антологічних видань, проголошених у даній праці метажанровим утворенням. Відразу зауважу, що у висвітленні такої програми тут варто було б не забути й про відомого вченого й оригінального інтерпретатора розглянутого у

книзі О. Галети ряду проблем Григорія Гачева (суголосні концепції ще в 60–70-ті рр. про жанри, національні образи світу та так званий культурний ландшафт висвітлювалися в його широковідомих монографіях (приміром: [7; 5; 6; 4; 8; 3]).

На перший погляд, методологічна програма розвідки спрямована на руйнування стереотипів сприйняття такої видавничої форми, як антологія. Монографія відкривається риторичною антиномією „маргінес чи фронтир?”. Звідси для дослідниці метою стає довести значущість антології, ідентифікованої нею саме як онтологічний метажанр. Значущість жанру екстраполюється на відповідний історичний час. Проте, підкреслимо, що для науки має бути байдуже – знаходиться його об’єкт у центрі Всесвіту чи на його маргінесах. З онтологічної точки зору будь-яка даність перетворюється на атракційний поляризатор лише в системному контексті нашої уваги до нього. Тому не варто забувати про парадоксальну відносність будь-якої наукової максими. Усе це залежить лише від нашого рецептивного фокусування.

Олена Галета проголошує сучасну культуру „добою антологій з усіма негативними і позитивними наслідками” [2, с. 11]. Відверту програмність концептуального екзистенціалу демонструє типова для всіх п’яти розділів матриця, як зазначає авторка – „власна дослідницька перспектива”, певні „пограниччя літератури” [2, с. 15]. Ланцюг монографічного дискурсу вибудовується в такій послідовності: 1: Метод і словник; 2: Історія і мова; 3: Ідеологія і географія; 4: Середовище і суб’єкт; 5: Письмо і соціум). Цей „моноритм” чітко позначає спрямованість концепту на відповідне онтологічне прочитання проблеми самою авторкою. Між іншим, мені бракувало в цілісному задумі (відстежити онтологію жанру антології) присутності саме Мартіна Гайдеггера. Якщо у праці враховуються окремі ідеї представників Франкфуртської школи (приміром, Вальтера Беньяміна чи Адорно та Кракауера, хоча про останніх згадується й побіжно – як „доречне”), то гайдеггерівське „Буття і час”, з методологічно важливою ідеєю відносно деструкції історії щодо будь-якого феномену, яке мало тотальний вплив на гуманітаристику ХХ століття, у даному разі було б логічним. Крім того, саме Гайдеггер вважав, що „для опису досвіду потрібно спочатку знайти те, для чого подібний опис буде мати сенс”. А це як раз аргументує загальну авторську позицію й О. Галети.

Загалом, науковцю має поталанити знайти свою дослідницьку площадку, що до цього залишалася нерозпізнаною для огляду та

висновків, завдяки чому йому вдається впорядкувати й власну інтенцію. Тут можна робити, що хочеш. І в цьому плані дослідниці пощастило. Самий її об'єкт (українська література) та насичений подіями історичний, географічний, соціальний континуум дали можливість побачити й окреслити, відповідно – в авторському ракурсі, духовний простір українського менталітету, а також сформулювати ряд питань, частина з яких досі може вважатися риторичною (приміром, міркування та висновки про літературний ландшафт, інтерпретаційні версії „тіла” в конотації до жіночої літератури, чим є історія: палімпсестом чи клаптиковою ковдрою тощо). З точки зору теорії рецепції ці питання можна розкривати всіляко, залежно від того, у вигляді якого „тексту” вони перед нами постають.

Звідси також яскравіє проблема „рецепції рецепції”: позаяк сама Олена Галета постає реципієнтом, що рецептує формат розглянутих українських антологій (тридцяти з наявних більше трьохсот), які попередньо також були продуктом рецепції їх упорядників. Питання: чи можна вважати оцю „вторинну референційність на зразок елементів бриколажу”, про яку йдеться в монографії [2, с. 124], формою імпліцитованої реакції упорядника на обрані тексти?

Відносно феномену антології з огляду на теорію рецепції: відомий постструктуралістський концепт „письмо” – „текст” – „твір”, що свого часу ознаменував народження парадоксу „смерть автора”, у даному разі переходить в іншу, наступну стадію: „текстИ” – „їхня організована сукупність, як твір упорядника” – „сам упорядник, як *специфічний автор*”. Оцей момент (принаймні так він передчувався моїм власним горизонтом очікування) міг би стати окремим кроком у загальній теорії рецепції. На жаль, авторка проскочила цей перспективний поворот (утім, теорія рецепції дозволяє кожному науковцю обирати власний маршрут і ним прямувати). Щоправда, у розвідці особистості упорядників коментуються (приміром, приклад з „Акордами” Івана Франка дуже виразний, так само яскраво постає в монографії Богдан Лепкий). Усе ж сама проблема упорядника як специфічного автора (він інтерпретується у статусі *колекціонера*), його опосередкованого антологією образу (автора-упорядника, образ якого відтворюється через самий його задум, а не через біографію) як теоретична проблема, на мій погляд, у книзі залишилася не до кінця розкритою.

Чи вдалося тут отримати відповідь на запитання: „Наскільки наше розуміння історії і сучасності української літератури залежить від присутності в ній антологій” [2, с. 16]? На мій погляд, вдалося повною мірою. Наведені та розглянуті зразки антологій, з їх принципами укладання й іменування (тут дуже багато цікавого), географією видань, презентативністю культурологічної топографії, значущими персоналіями антологій, яскраво й переконливо висвітлюють даний локус. Хочу знову підкреслити, що теоретична ризоматичність, а також весь задіяний матеріал цієї книжки значно перекривають звуженість самого об’єкта, це густо засіяне наукове письмо.

Ще варто сказати про один авторський методологічний прийом. На початках дискурсу О. Галета акцентувала питання, логічність якого вона потім доводила своєю розвідкою, міркуючи про окремі вузлові феномени побутування соціуму (будь-то залізниця чи футбол), із чого постає, що „висновки такого дослідження завжди будуть неповторними й одиничними, однак спосіб їх пошуку надається для застосування до щоразу нових прикладів” [2, с. 17]. У такому наперед поданому висновку буквально яскравіє провідна думка Платона про безкінечність та непізнаваність, вичерпність ідеального, ідеї як такої, краси, вічності, зокрема, проголошеної ним у геніальному діалозі „Бенкет”. Проте в книзі дослідниці Платон, на відміну від свого учня Арістотеля, присутній лише символічно, він, на жаль, згадується лише як автор та зачинатель „філософії любові” [2, с. 369]. А втім, якщо ми наважуємося говорити про онтологію, небажано забувати про таке, оскільки саме інтерпретаційна модель платонівської ідеї постає в даному разі зручним аргументом і для власне галетівського способу дослідження. Тож будь-хто з аналітиків має право позначити цю працю як інтуїтивну реверсію до платонізму.

Вже на самому початку книги монографічний об’єкт відділяється від більш-менш аналогічних проектів, типу альманах чи хрестоматія/читанка. Вказується, що питома частка українських антологій (близько 260) припадає на останню чверть обраного періоду, чим аргументується висновок про справжній антологійний бум, авторка справедливо та логічно вважає цю ситуацію рушійною та навіть каталізаторною для з’ясування відповідного стану соціуму.

Однак постає сумнів щодо перспективності антологійного „метажанру”. Справа в тім, що сьогодні рецептивним полем стає

Інтернет-простір, а не книга, яка, на жаль, *volens-nolens*, об'єктивно переходить на маргінеси. Виникає варіант проблеми, який авторка не розгортає (хоча вона неодноразово посилається на мас-медіа, Інтернет-тексти та т.п.). Ця проблема є, фактично, наслідком невпорядкованості інформаційного хаосу, в яку потрапляє реципієнт. Функції антологій у такому разі беруть на себе сайти, блоги, окремі спільноти в соціальних мережах, себто те, що вже давно стало об'єктом теорії PR. Ця ситуація радикально змінює генологічну перспективу літературної науки. У цьому контексті для мене залишаються відкритими питання: як зберігається функціональна вага продукування антологій, значення упорядника як специфічного колекціонера, чи є хоч мінімальна можливість для реципієнта спромогтися на опір ангажуванню власного інтелекту? Як на мене, відповіді на ці питання сьогодні насправді можливі лише в умовах експериментальної ситуації (завперш – анкетування та їх статистичні підсумки).

Одним зі спірних моментів розвідки є твердження про те, що жанрологічний дискурс переживає кризу або зовсім „вийшов з моди” [2, с. 122]. Про кризу ми знаємо лише через певного часу модне, але досить необов'язкове зауваження Поля ван Тігема (див. [12, с. 47]). Дослідниця в даному питанні дотримується висловленого Ігорем Смірновим спірного силогізму (ентимеми) щодо непроясненості генологічної гілки, а також того факту, що нібито „жанрове вивчення літератури останнім часом вийшло з інтелектуальної моди” [2, с. 122]. Щоправда, в цьому аспекті з нещодавніх українських видань дослідницею побіжно згадується монографія Нонни Копистянської – але, на жаль, без врахування її практичної методики; також бачимо посилання на укладену Наталією Малютіною збірку колективу українських науковців-генологів. Однак, як на мене, питання генології загалом ніколи не може „вийти з моди” внаслідок своєї іманентності (в цьому плані не варто також нехтувати концепціями таких метрів українського літературознавства, як Д. Затонський, Д. Наливайко або Ю. Шевельов).

Динамізм літератури як системи постійно змушує цілісну жанрову систему до адаптації. Сучасний філософ та психолог Ж.-М. Шеффер актуалізував тезу про множинність жанрової логіки. І це вже не прохідна теза, а найбільш продуктивний критерій для оцінки жанрового формату будь-якої літературної продукції, звичайно, в тому числі й антології, якщо ми будемо вписувати її в контекст такої парадигми, як жанр. Тому назвати антологію

метажанром видається лише першим теоретичним кроком для визначення формату, тим більше, що сьогодні міркування про метажанровість серйозно активізовані – достатньо назвати, крім згаданих О. Галетою Тетяни Бовсунівської і Віталія Назарця (див. [2, с. 135]), таких українських молодих дослідників, як Володимир Черненко [11] та Олеся Стужук [9]. Адаптацію задуму авторів антологій до певного жанрово-архітектонічного формату можна також подавати і як так званий жанровий метаморфізм [10, с. 144–149].

Попри сказане тут про окремі спірні моменти викладу, саму авторську позицію, щодо жанрологічної інтерпретації антології, подекуди зайвої категоричності оцінок, ігнорування засад та інструментарію рецептивної поетики, не виникає сумніву, що Олена Галета писала свою працю з чітким усвідомленням власної інтенції, що вона йде назустріч науковій полеміці. Актуальність та продуктивність обраної проблеми доводяться роботою з безперечною.

Заслуговує достойної оцінки авторський стиль самого монографічного тексту, цікаві та глибокі, в кожному разі переконливі спостереження відносно всього розглянутого матеріалу; навіть важко виокремити найбільш яскраві зразки – їх багато: особливо аналіз нових матеріалів антологічної продукції діаспори, а також розгляд найновіших антологій, що відбивають стан „мови дня”, мови періоду історичного зламу.

Книга переконує, що, по суті, література (зокрема, східнослов'янських народів) являє собою фіктивний текст реальної історії. Однак цей прихований зв'язок між історичною дійсністю і аргументованими нею формами не в усіх випадках настільки очевидний, щоб вважати його закономірним. Безперечно, всі художні фікції породжені „малим” історичним часом, що перебуває у „Великому” (за М. Бахтіним), до цього тимчасового стику вони й адаптують власний стан. За визначенням авторитетного вченого, існує „мова дня”. Як він пише: „Існують навіть мови днів: адже і сьогоднішній і вчорашній соціально-ідеологічний і політичний день у відомому сенсі не мають спільної мови; у кожного дня своя соціально-ідеологічна, смислова кон'юнктура, свій словник, своя акцентна система, власне гасло, власна лайка і власна похвала” [1, с. 104].

Перед нами продумана і достойна авторська ідея, самостійна та ґрунтовна праця, яка надалі, безперечно, знайде своїх

послідовників. Завдяки широті розглянутого матеріалу, значущим і цінним дослідницьким знахідкам, що відтепер отримують можливість включитися в науковий обіг, а також логічній упорядкованості предметного матеріалу, актуальній джерельній базі, представленій у монографії, новітня історія української літератури висвітилася справді яскраво.

1. *Бахтин М. М.* Вопросы литературы и эстетики : Исследования разных лет / М. М. Бахтин. – М. : Худож. лит., 1975. – 502 с.
2. *Галета О. І.* Від антології до онтології: антологія як спосіб репрезентації української літератури кінця ХІХ – початку ХХІ століття : монографія / О. І. Галета. – К. : Смолоскип, 2015. – 640 с.
3. *Гачев Г. Д.* Италия. Опыт экзистенциальной культурологии / Г. Д. Гачев. – М. : Воскресенье, 2007. – 416 с. – (Миры Европы. Взгляд из России).
4. *Гачев Г. Д.* Ментальности народов мира / Г. Д. Гачев. – М. : Эксмо, 2008. – 541 с. – (Философский бестселлер).
5. *Гачев Г. Д.* Национальные образы мира. Общие вопросы. Русский. Болгарский. Киргизский. Грузинский. Армянский / Г. Д. Гачев. – М. : Сов. писатель, 1988. – 445 с.
6. *Гачев Г. Д.* Национальные образы мира. Соседи России : Польша. Литва. Эстония / Г. Д. Гачев. – М. : Прогресс-Традиция, 2003. – 384 с.
7. *Гачев Г. Д.* Содержательность художественных форм. Эпос. Лирика. Театр / Г. Д. Гачев. – М. : Просвещение, 1968. – 302 с.
8. *Гачев Г. Д.* Шестьдесят дней в мышлении. Самозарождение жанра / Г. Д. Гачев. – М. : Летний сад, 2006. – 479 с.
9. *Стужук О. І.* Художня фантастика як метажанр (на матеріалі української літератури ХІХ–ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06 „Теорія літератури” / О. І. Стужук. – К., 2006. – 18 с.
10. *Червінська О. В.* Аргументи форми / О. В. Червінська. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. – 381 с.
11. *Черненко В. О.* Метажанр як феномен культури: містерія – літургія – опера – „Містерія” : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.04 „Філософська антропологія, філософія культури” / В. О. Черненко. – Харків, 2002. – 19 с.
12. *Pospíšil I.* Literární genologie / Ivo Pospíšil. – Brno : Masarykova univerzita, 2014. – 118 s.

**ОТ ОНТОЛОГИИ К АНТОЛОГИИ:
МОНОГРАФИЯ ЕЛЕНЫ ГАЛЕТЫ КАК УДАЧНАЯ ПОПЫТКА
ОБНОВЛЕНИЯ ЖАНРОЛОГИЧЕСКОГО НАПРАВЛЕНИЯ
НАУКИ О ЛИТЕРАТУРЕ**

Ольга Вячеславовна Червинская
o.chervinska@chnu.edu.ua

*Доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой
Кафедра зарубежной литературы и теории литературы
Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича
Ул. Коцюбинского, 2, 58012, г. Черновцы, Украина*

Аннотация. Рецензируется монография Елены Игоревны Галеты „Від антології до онтології: антологія як спосіб репрезентації української літератури кінця ХІХ – початку ХХІ століття” (Київ, 2015).

Ключові слова: онтологія, антологія, жанр, метажанр, українська література.

**FROM ONTOLOGY TO ANTHOLOGY:
MONOGRAPH BY OLENA HALETA AS SUCCESSFUL ATTEMPT
OF A RENOVATION OF LITERARY SCIENCE’S GENRE SCHOOL**

Olha Chervinska

o.chervinska@chnu.edu.ua

*The Department of World Literature and Theory of Literature
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
2 Kotsjubynskiyi Street, 58012, Chernivtsi, Ukraine*

Abstract. A monograph by Olena Haleta “From Anthology To Ontology: Anthology as a Means of the Representation of the Ukrainian Literature of the Late 19th – Early 21st Century” (Kyiv, 2015) is under review.

Key words: ontology, anthology, genre, metagenre, Ukrainian literature.

References

1. Bakhtin M. M. *Voprosy literatury i estetiki : Issledovaniia raznykh let* [Questions of Literature and Aesthetics : Research of Different Years]. Moscow, 1975, 502 p. (in Russian).
2. Haleta O. I. *Vid antolohii do ontolohii: antolohiia iak sposib reprezentatsii ukrains'koï literatury kintsia XIX – pochatku XX stolittia* [From Anthology to Ontology: Anthology as a Means of the Representation of the Ukrainian Literature of the Late 19th – Early 21st Century]. Kyiv, 2015, 640 p.
3. Gachev G. D. *Italiia. Opyt ekzistentsial'noi kul'turologii* [Italy. Existentialist Culturology Experience]. Moscow, 2007. – 416 s. (in Russian).
4. Gachev G. D. *Mental'nosti narodov mira* [World Peoples Mentalities]. Moscow, 2008, 541 p. (in Russian).

5. Gachev G. D. *Natsional'nye obrazy mira. Obshchie voprosy. Russkii. Bolgarskii. Kirgizskii. Gruzinskii. Armianskii* [National World Images. General Questions. Russian. Bulgarian. Kirghiz. Georgian. Armenian]. Moscow, 1988, 445 p. (in Russian).
6. Gachev G. D. *Natsional'nye obrazy mira. Sosedi Rossii : Pol'sha. Litva. Estoniia* [National World Images. Russian Neighbors : Poland. Lithuania. Estonia]. Moscow, 2003, 384 p. (in Russian).
7. Gachev G. D. *Soderzhatel'nost' khudozhestvennykh form. Epos. Lirika. Teatr* [Content-richness of the Art Forms. Epos. Lyrics. Drama]. Moscow, 1968, 302 p. (in Russian).
8. Gachev G. D. *Shest'desiat dnei v myshlenii. Samozarozhdenie zhanra* [Sixty Days of Thinking. Genre's Self-generation]. Moscow, 2006, 479 p. (in Russian).
9. Stuzuk O. Khudozhnia fantastyka iak metazhanr (na materiali ukraïns'koï literatury XIX–XX st. [Artistic Fiction as a Metagenre (On Material of Ukrainian Literature of XIX–XX Centuries)]. Extended abstract of PhD dissertation (Literary theory). Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv, 2006, 18 p. (in Ukrainian).
10. Chervinska O. V. *Arhumenty formy* [The arguments of forms]. Chernivtsi, 2015, 381 p. (in Ukrainian).
11. Chernenko V. Metazhanr iak fenomen kul'tury: misteriiia – liturhiia – opera – “Misteriia” [Metagenre as a Phenomenon of Culture: Mystery – Liturgy – Opera – “Mystery”]. Extended abstract of PhD dissertation (Philosophical Anthropology, Philosophy of Culture). V. N. Karazin Kharkiv National University. Kharkiv, 2002, 19 p. (in Ukrainian).
12. Pospíšil I. *Literární genologie*. Brno, 2014, 118 p.

Suggested citation

Chervinska O. Vid ontolohii do antolohii: monohrafiia Oleny Halety iak vdala sprobа onovlennia zhanrolöhichnoho napriamku nauky pro literaturu [From Ontology to Anthology: Monograph by Olena Haleta as Successful Attempt of a Renovation of Literary Science's Genre School]. *Pytannia literaturoznavstva*, 2015, no. 91, pp. 234–243. (in Ukrainian).

Стаття прийнята до друку 20.10.2015 р.